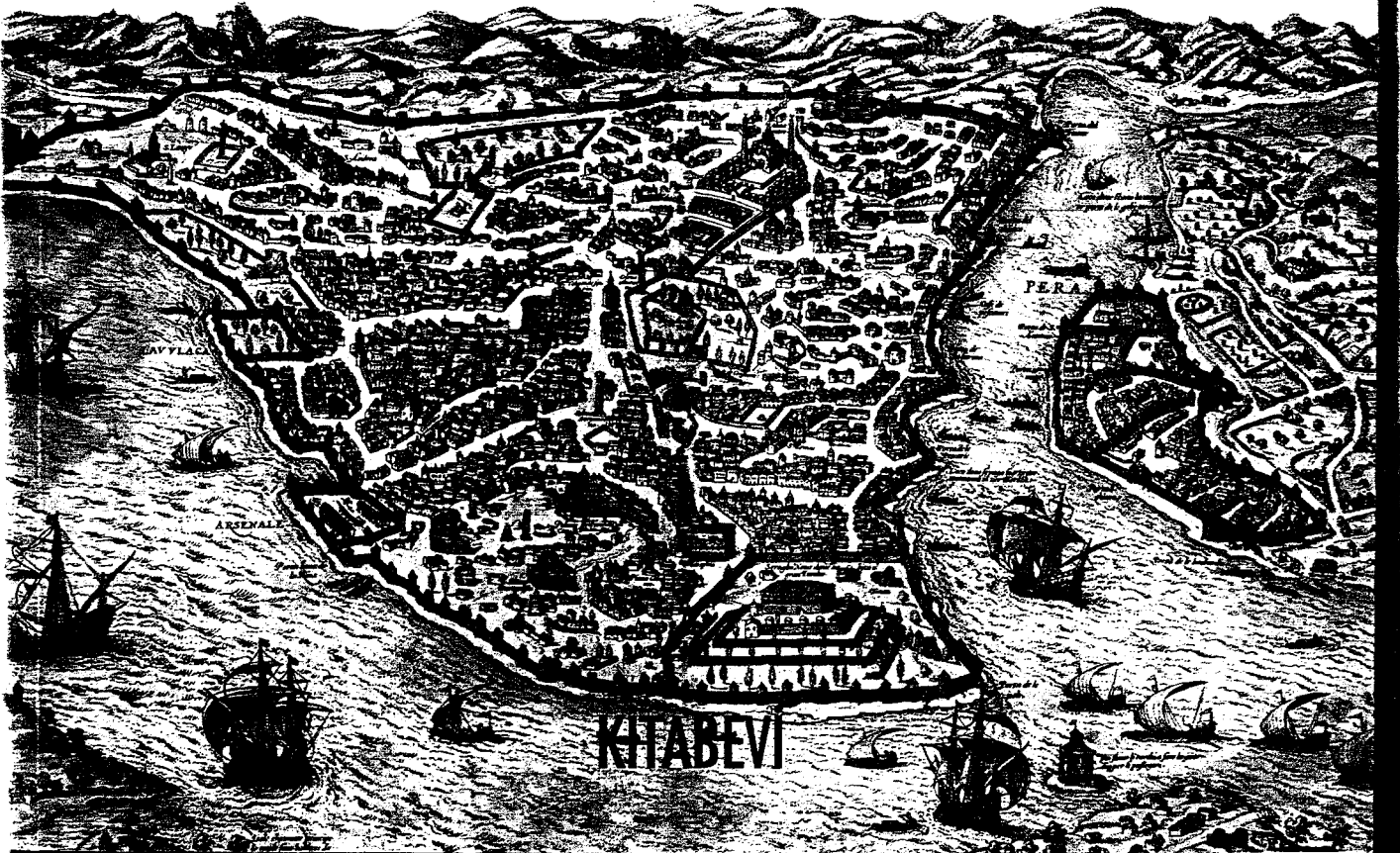

İmparatorluk Başkentinden
Kültür Başkentine
İSTANBUL

Editör:
Prof. Dr. Feridun M. Emecen

KİTABEVİ • 428

Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Tarih Araştırma Merkezi ile
KİTABEVİ Ortak Yayınıdır.

Kapak

Minyatür / Onur Sönmez

Kapak Fotoğrafı

17.yüzyılda İstanbul
(Braun ve Hagenberg) "Civitates orbis
terrarum" adlı kitaptan alınmıştır.

Dizgi/İç Düzen

All-Graf

Baskı

Çalış Ofset

Davutpaşa Caddesi No:8

Topkapı - İstanbul

Cilt

Bayrak Matbaası

I. Baskı (600 Adet)

İstanbul,

2010

ISBN 978-605-4208-61-6

T.C.

Kültür ve Turizm Bakanlığı

Sertifika No: 0107-34-007408

Online Satış

www.kitabevi.com.tr

İmparatorluk Başkentinden Kültür Başkentine İSTANBUL

Editör

FERİDUN M. EMECEN

İÇİNDEKİLER

Feridun M. Emecen – Giriş	
Ufuk Kocabaş & Işıl Özsait Kocabaş – Yenikapı Batıkları	1
Mustafa H. Sayar – İstanbul’da Geç Antik Devir Yangınları	2
Oğuz Tekin – Eskiçağ’da İstanbul’da Balık ve Balıkçılık	3
Gürkan Ergin – Antik İstanbul’da Bir Taraftar İsyanı: Nika Ayaklanması	6
Selim Pullu – Antik Batı Mitolojisinde İstanbul Boğazı Efsaneleri	7
Turhan Kaçar – Kadıköy Konsili ve Patrikhanenin Statüsü	9
Esin Ozansoy – İstanbul Boğazı’ndaki Güzellik Savaşı: “Bosporomakhia”	10
Seyhun Şahin – Araplar İstanbul’u Neden Feth Edemedi?	11
Hülya Çakıroğlu – Mesleme b. Abdülmelik’in İstanbul Seferi	12
Abulhalik Bakır, Pınar Ülgen – Geç Ortaçağlarda İstanbul’un Endüstriyel Kapasitesine Dair Bir Değerlendirme	13
Abdulhalik Bakır – Ortaçağ Coğrafyacılarının İzlenimleri Işığında İstanbul	14
Mualla Uydu Yücel – Kiev Knezliği Dönemi Rus Kaynaklarında İstanbul	17
Hasan Çolak – Sulhen mi Anveten mi? İstanbul’un Fethi’yle İlgili Bir Hikâyenin Gelişimi (16.-19. Yüzyıllar)	20
Neslihan Asutay-Effenberger – Kitâb-ı Bahriye Berlin ve Londra Yazmalarındaki İstanbul Haritalarının Kaynağı ve	

Necmettin Alkan – Avrupalılara Göre 19. Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul'da Bayram ve Bayram Günleri	
Fatmagül Demirel – II. Abdülhamid Döneminde İran Şahı'nın İstanbul Ziyareti	
Mustafa Selçuk – Birinci Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul'un Maruz Kaldığı Tehditler	
Mahir Aydın – İşgal İstanbul'unda Anarşi	
Murat A. Karavelioğlu – İhtifalci Mehmet Ziya Bey ve İstanbul ve Boğaziçi Adlı Eseri	
İlhami Yurdakul – İstanbul'da Suyun Hikâyesi (XIX. Yüzyılın ikinci yarısına kadar)	
Seza Sinanlar – 19. Yüzyıl İstanbulu'nun Resim Üretim Ortamı Pera	
Zekâî Mete – İstanbul Tarihi İçin Bilinmeyen Bir Kaynak Külliyyatı: Mütevelli Temessük Defterleri	
İshak Keskin – İstanbul'da Bir Şehir Arşivi Kurulması	
Burcu Kutlu – İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin Kuruluşu	
H. Banu Konyar – Yirminci Yüzyılın İlk Çeyreğinde İstanbul'da Kadın Hareketleri	
Fahameddin Başar – İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Mensuplarının İstanbul Hakkında Yapmış Oldukları Çalışmalar (1933-2009)	

- 39 Gülhane'de Tuğla Pavyon ve Bina
- 40 Hadımköy Hastahanesi
- 41 Hadımköy'de Binanın Birinci Katı
- 42 Hadımköy
- 43 Halil Bey'in Binası
- 44 İhsan Namık Bey'in Otomobili
- 45 İki Numaralı Depo
- 46 İstanbul Gümrük Anbarları
- 47 İstanbul Limanı
- 48 İstanbul'da 2 Baraka
- 49 Kırmızı Konak
- 50 Kumkapı
- 51 Kumkapı Hapishanesi
- 52 Küçükçekmece
- 53 Maltepe Hastahanesi
- 54 Metris Poligonu
- 55 Mülkiye Mektebi
- 56 Ortaköy'de Köşk ve Ahırlar
- 57 Ortaköy'de Yalı
- 58 Otomobil Tamirhanesi
- 59 Piripaşa Cephaneliği
- 60 Rami Kışlası
- 61 Reşadiye Kışlası
- 62 Sarayburnu'nda Depo
- 63 Sinekli'de 4 Oda
- 64 Sirkeci Gümrük Binası
- 65 Sirkeci Meserret Oteli
- 66 Süleymaniye Kışlası
- 67 Taksim'de Jandarma Karakolu
- 68 Talat Paşa Konağı
- 69 Tophane Rıhtımı'nda 5 Hangar
- 70 Yeşilköy
- 71 Yeşilköy Uçak Hangarları
- 72 Yeşilköy Uçak Mektebi
- 73 Yeşilköy Uçak Meydanı
- 74 Yeşilköy'de Topçu Arazisi

*İhtifalci Mehmet Ziya Bey ve İstanbul ve Boğaziçi Adlı Eseri**

Murat A. Karavelioğlu

Mehmet Ziya Bey, mezar taşında yazılan 1282 tarihinin hicri olması halinde 1865-66'da, rumi olması hâlinde ise 1866-67'de İstanbul'un eski ve hi semtlerinden Süleymaniye'de dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklar 1865 yılında doğduğunu ileri sürerler¹. Ancak oğlu onun 1871 yılında doğduğunu söylemektedir². Bu bilginin doğruluğu kuvvetle muhtemel bulduğundan mezar taşında görülen tarihin yanlış olabileceği düşünülebilir. Pisi, Evkaf-ı Hümayun Müdürü Osman Vasfi Efendi'dir. Dedesi, Rikab-ı Hümayun peyklerinden Eyyûbî Hafız Mehmet Arif Ağa, büyük dedesi ise ağalarından İsa Ağa, onun babası da Baltacılar Kethüdası İsmail Ağa'dır. Ziya Bey'in neslinin sülalesi bir taraftan Kastamonulu Ahmet Efendi adlı birine, diğer taraftan Amasya'nın Mecitözü kazasında Kadızadeler ailesine dayanır. İhtifalini Hamidiye Sıbyan Mektebi'nde yapan Mehmet Ziya, Galata Mekteb-i Sultanisi'ne devam ederek buradan 1886'da mezun olmuştur. Çarşamba'daki öğrenimi sırasında Fransızca'yı mükemmel bir şekilde öğrenmiştir. Mekteb-i Sanayi-i Nefise'yi 1889'da bitirdi. Resim çizmedeki başarısı yüzünden de bu okuldaki tahsiline borçlu olmalıdır. Daha sonra öğretmenlik namına gine başlayarak sırasıyla Edirne, Tekirdağ, Halep, Konya, Bursa, Midilli

dilerinde görev yaptı. İstanbul'da Mahmudiye Rüstiyesi ile Vefa, Numûne-i Terakki ve Mercan idadilerinde dersler verdi, idarecilik ve müfettişlik görevlerinde bulundu³. Ayrıca bir süre İstatistik İdaresi'nde de çalıştı. Birinci Dünya Savaşı'nın hemen öncesindeki birkaç yılda İstanbul'da bulunan Fransa elçisinin eşi Madame Bompard'ın öncülüğünde kurulan İstanbul Muhipleri Cemiyeti, o yıllarda İstanbul'un bazı tarihi eserlerinin ihyasında önemli bir rol oynamıştı. Mehmet Ziya Bey, bu cemiyetin idare kurulunda yer aldı. 1917 yılında kurulan Muhafaza-i Âsâr-ı Atika Encümeni'nin de üyesi olan Mehmet Ziya, burada çok önemli işler gördü. Encüme'nin, bugünkü Arkeoloji Müzesi'nde yer alan arşivinin oluşturulmasında bir çok gayretleri görüldü. Tarihi eser fişlerinin pek çoğunu bizzat hazırladı. Bazı kitabelerin kopyasını aldı, kimilerinin fotoğraflarını çekti. Bugün çoğu kaybolan bu eserler hakkındaki söz konusu kayıtları birer vesika değerini taşımaktadır. Tarih-i Osmani Encümeni, Maarif Nezareti Telif ve Tercüme Heyeti gibi komisyonlarda da görev alan yazar, böylece İstanbul tarihini ve tarihi eserlerini yakından tanıma fırsatı buldu⁴.

Mehmet Ziya Bey, 27 Mart 1930 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş, cenazesi Eyüp'te bulunan Dedeler mezarlığındaki aile sofasına defnedilmiştir. Aradan geçen yıllar içinde bu mezarlık tahrip edilmiş, yazarın mezarı da bu tahribattan nasibini almıştır. Öyle ki İstanbul için ömrü boyunca çalışan hamiyet-perver bir zatın mezarına olan bu ilgisizliğin vicdan sahiplerinin yüreklerinde büyük üzüntü doğurduğunda şüphe yoktur.

Mehmet Ziya Bey'i tarihçiliğinin ve İstanbul'a yaptığı hizmetlerin yanı sıra üne kavuşturan yönlerinden biri de onun, önemli tarihi olayların yıldönümlerinde yahut meşhur Türk büyüklerinin ölüm yıldönümlerinde yaptığı ihtifaller, yani anma programlarıdır. Mehmet Ziya Bey, böyle özel günlerde yalnızca kutlama programları tertip etmekle kalmaz konuşmalar da yapardı⁵. Ziya Bey, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra meclise çektiği bir telgrafla Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun resmi ve millî bayramlar arasına alınmasını sağlamış, Barbaros Hayrettin Paşa'dan Sokullu Mehmet Paşa'ya kadar pek çok Türk büyüğünün hatırasına anma törenleri düzenlenmesine ön ayak olmuştu. Hatta Fransız yazar Pierre Loti'nin İstanbul'a son gelişlerinden birinin onun adına bir mehtap faslı düzenlemesi için resmen görevlendirilmişti⁶.

3. Semavi Eyice, "İhtifalci Mehmed Ziya", *DİA*, XXI, s. 559-560.

4. *A.g.e.*, s. 559.

5. Semavi Eyice, "Bir İstanbul Tarihçisi: İhtifalci Mehmed Ziya Bey", *İstanbul*, sayı: 6 (İstanbul 1993), s. 121-126.

6. Semavi Eyice, "İhtifalci Mehmed Ziya", *DİA*, XXI, s. 559-560.

Resim 1: İhtifalci Mehmet Ziya Bey

Resim 2: İstanbul'un kuş bakışı manzarası

Eserleri

Yazarın, çeşitli konularda ve özellikle İstanbul üzerine bir çok eseri bulunmaktadır. Eserlerinden ilki *Tarih-i Smavi* (1309/1891-92) ismini taşımaktadır. Güzel sanatlarla dair olan ve İstanbul'da basılan bu eser bizzat Sultan II. Abdülhamit'e sunulmuştur. *Vesâik-i Kadime-i Edebiyye* (1313/1895-96) adlı eserini Bursa'da yazmış olup adından da anlaşılacağı gibi edebiyat tarihi ve metinlerine dair bir çalışmadır. Bitkiler ve hâssalarına dair olan kitabı *Resimli İlm-i Nebatat* (1314/1896-97) adını taşımaktadır ve İstanbul'da basılmıştır. *Âlem-i İslamiyet: Açe Tarihi* (1316/1898-99), 160 sayfa tutarında küçük bir eser olup Sumatra Adası'nın kuzeyinde yer olan Açe Sultanlığı'na dairdir. İstanbul'da basılmıştır ve Hollanda'nın burayı işgalinden de söz eden eser, Müslümanları bilinçlendirme gayreti gütmektedir. Yazarın beşinci eseri tercüme kurallarını içeren *Rehber-i Usul-i Tercüme* (1325/1907-8) adlı kitabıdır ve İstanbul'da basılmıştır. Mehmet Ziya Bey'in, doğrudan İstanbul ile ilgili olarak yazdığı eserlerin ilki *Kariye Cami-i Şerifi* (1326/1908) adını taşımaktadır. Bu küçük kitapta yazar, Khora adındaki ünlü Bizans manastırından camiye çevrilen ve bugün müze olarak kullanılan mabedin tarihi, mozayikleri ve süslemeleri ile sanat tarihi bakımından değerini anlatmaktadır. *Konya Seyahati Hatıratından* (1328/1910-11) başlıklı kitap, Mehmet Ziya Bey'in Konya'da görev yaptığı yahut değişik zamanlarda Konya'ya gittiği sırada tuttuğu notlardan oluşmakta olup İstanbul'da basılmıştır. Seyahat hatıralarını kaleme aldığı bir diğer eseri, *Bursa'dan Konya'ya Se-*

.yahat (1328/1910-11) adıyla İstanbul'da basılmıştır. Bu kitap da yazarın öğretmenlik yaptığı yıllar ile muhtemelen değişik zamanlardaki seyahatlerinde edindiği izlenimlerden meydana gelmiş olup altı yüz sayfa hacminde büyük bir eserdir. Eserde bütün Mevlevi büyüklerinin tercüme-i hâllerinin yer aldığını kendisi bildirmektedir. Ne yazık ki eserin bir kısmı bugün elimizde değildir⁷. İhtifalci Mehmet Ziya Bey'in en önemli eserlerinden biri, bizzat şahsi görüşmeleriyle vücuda getirdiği *Yenikapı Mevlevihanesi* (1329/1912-13) adlı eseridir. 306 sayfa tutarındaki bu eser, İstanbul'da surların hemen dışında kurulup uzun asırlar Mevleviliğin en önemli merkezlerinden biri olan tekkeyi tüm teferruatıyla ele alan bir kaynak niteliği taşır. Yazar, Mevlevihaneyi kuruluş aşamasından itibaren ele alır ve tüm tarihi malumatı akıcı ve anlaşılır bir üslupla sunar. Tekkede görev yapmış şeyhleri kronolojik olarak sıralar ve her birinin hayat hikâyelerini aktarır. Bu arada saray ve tekke ilişkilerine dair çok önemli anekdotları okuyucu ile paylaşır. Ayrıca şeyhlerin bazı rical ile olan mektuplaşmalarından örnekler sunar. Kendisi de bir Mevlevi olması münasebetiyle Mehmet Ziya Bey bu eserinde, *İstanbul ve Boğaziçi*'nde olduğu gibi her şeyi bizzat yaşayarak anlatır. Konu ile ilgili yazılı ve sözlü kaynaklara da başvurularak hazırlanan eserin yeni harflere çevrilip notlandırılarak yayını, tarafımızdan yapılmıştır⁸. Burada belirtmek gerekir ki hazin bir yangın felaketinin ardından Sultan V. Mehmet Reşat tarafından geniş bir külliye şeklinde yeniden yaptırılan Mevlevihane yıllarca yurt, sağlık merkezi, hatta film çekimleri için mekân olarak kullanılmış, nihayet 1961 yılında yeniden yanarak büyük bir felaket daha yaşamıştır. Sevindirici olan ise yapının, son yıllarda ihyasına çalışılıyor olmasıdır. Aslına uygun olarak planlandığını haber aldığımız bu çalışma, Mevlevihanenin bir kültür kompleksi olarak hizmet vermesi hedefine matuf imiş. Tarih sırasına göre bir diğer önemli eseri *İstanbul ve Boğaziçi* adını taşımaktadır. Bu eser hakkında aşağıda ayrıntılı bilgi verileceğinden burada yalnızca ismini zikretmekle yetiniyoruz. *İstanbul'daki Âsâr-ı Atika Hakkında Muhtasar Malumat* (1338/1922) başlıklı eser, adından da anlaşılacağı gibi İstanbul'da bulunan bazı tarihi eserler hakkında kısa bilgileri ihtiva eden bir kitapçık olup İstanbul'da basılmıştır. *Siyer-i Nebi, Liselerin Birinci Devre İkinci, Kız ve Erkek Muallim Mektepleri İkinci Sınıfları İçin* (1340/1923-24) adındaki eser de İstanbul'da basılmış olup anlaşıldığı üzere bir ders kitabıdır.

7. Alaaddin Eser, "Bursa'dan Konya'ya Seyahat", *Milleferrika*, sayı: 4 (İstanbul 1994), s. 161-164.

8. Murat A. Karavelioğlu, *İhtifalci Mehmed Ziya Bey, Yenikapı Mevlevihanesi*, İstanbul 2005.

Bütün bunlardan başka yazarın, *Tasvir-i Efkâr, İkdâm, İleri, Büyük Mecmua* gibi gazete ve dergilerde makaleleri yayımlanmıştır⁹.

İstanbul ve Boğaziçi: Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Âsâr-ı Bakiyyesi (İstanbul 1336/1920)

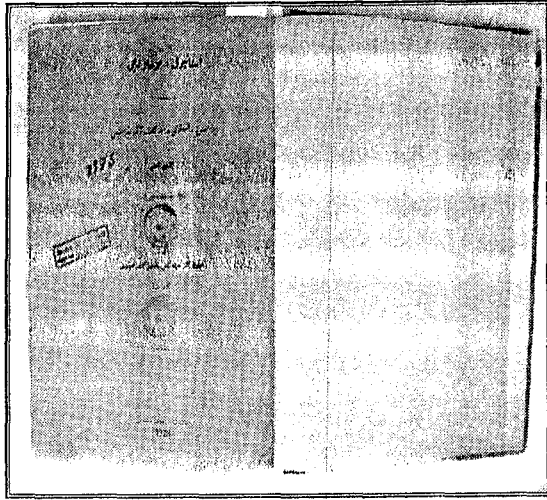

Resim 3: *İstanbul ve Boğaziçi*'nin birinci cildinin iç kapağı

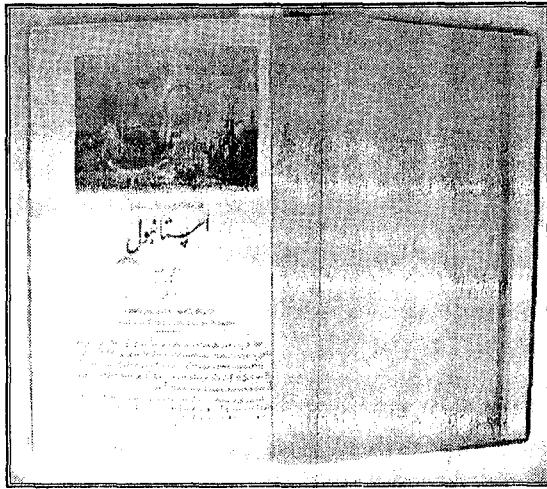
İhtifalci Mehmet Ziya Bey'in şüphesiz en önemli ve en büyük eseri olan bu kitabın birinci cildi 1336/1920 tarihinde Maarif-i Umumiye Nezareti Telif ve Tercüme Dairesi'nin yayını olarak çıkmış, ikinci cildinin yayını için ise 1928 tarihini beklemek gerekmiştir.

Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu'nun başkenti olan İstanbul, Türkler tarafından alınıp Osmanlı Devleti'nin başkenti olunca hakkında yapılan inceleme ve araştırmaların sayısı bir hayli artmıştır. İstanbul, sadece bu yeni medeniyetin siyasi başkenti olmakla kalmamış mimariden müziğe, resimden edebiyata, bilimden sanata kadar çeşitli faaliyetlerin de bir nevi başken-

9. Semavi Eyice, "İhtifalci Mehmed Ziya", *DİA*, XXI, s.559-560.

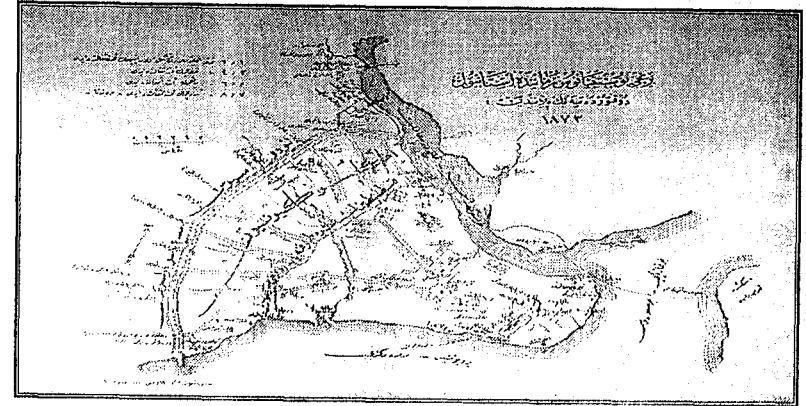

Resim 4: İstanbul ve Boğaziçi'nin ikinci cildinin iç kapağı

Resim 5: İstanbul ve Boğaziçi'nin ikinci cildinin ilk sayfası

ti olmak hüviyetini kazanmıştır. Adına en çok şiir yazılan, kaside, gazel, mesnevi gibi nazım şekillerinde en fazla sözü edilen, en duygulu şarkı ve türkülerin sözlerindeki, en çarpıcı tabloların renklerindeki şehir İstanbul'dur. Her biri bir şaheser olan mimari yapıların arsası, bilimsel faaliyetlerin merkezi, sanatçı ve bilim adamlarının melcei yine İstanbul'dur¹⁰. Çeşitli uygarlıklar tarafından ayrı ayrı işlenen ve bu imar hareketleri ile her bir metrekaresi bir şehircilik harikası hâline gelen İstanbul'un mahalle, civar köy ve kasabalarını, mabetlerini, türbe ve mezarlarını, surlarını, kapılarını, ayazma, çeşme ve sebillerini, kemerlerini, halkının yaşam tarzını, inanışlarını, mistik duygularını, kısacası bütün bir kültürel birikimini tespit etmek ve gelecek nesillere aktarmak amacıyla Türkçe ve yabancı dilde pek çok eser kaleme alınmıştır. Dukas'ın *Bizans Tarihi*, Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, Petrus Gillius'un *İstanbul Boğazi*, Mamboury'nin *İstanbul Touristique'si*, Robert Mantaran'ın 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'u, Ayvansaraylı Hüseyin Efendi'nin *Hadikatü'l-Cevami'i*, Mordtmann'ın *Esquisse Topographique de Constantinople'i*, Müller'in *İstanbul'un Tarihsel Topoğrafyası*, Nicola Barbaro'nun *Konstantiniyye Muhasarası Ruznamesi*, Taylesanizade'nin *İstanbul Tarihi* bunlardan sadece birkaçıdır.

Resim 6: Birinci Justinyanus zamanında İstanbul
(Dr. Detye'nin planından 1873)

10. Murat A. Karavelioğlu - Enfel Doğan - Yahya Başkan - İsmail Mangaltepe - İsmail Karaca, *İstanbul ve Boğaziçi, Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Ölümsüz Mirası I-II*, İstanbul 2004, s.11.

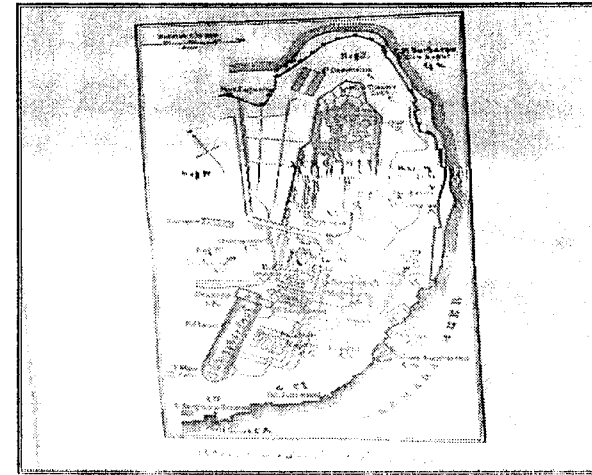
Yazar, İstanbul'un Bizans ve Osmanlı dönemlerini anlattığı bu eserinde sadece kroniklerden yararlanmakla kalmamış, şehrin adeta her sokağını gezip dolaşmıştır. Bu sebeple *İstanbul ve Boğaziçi*, kaynakların mütalaalarını aktaran bir eser olmayıp belki bundan çok yıllar boyunca İstanbul sokaklarında kaleme alınan ve onlarca resimle süslenen büyük bir vesika kabul edilmelidir¹¹.

Eser, uzun bir Giriş bölümüyle başlar. Burada yazar, Bizans tarihinin hüznü, çalkantılı ve dokunaklı bir tarihi kesit olduğunu, fakat aynı zamanda en az ilgi gösterilen tarihlerden biri de olduğunu söyler. Burada Latin istilasının İstanbul'da yaptığı tahribat uzun uzadıya anlatılır. Doğu Roma'nın uzun asırlar içindeki durumu, yer yer Batı Roma ile de kıyaslanarak tespit edilir. Bu tespitler yapılırken Bizans'ın imparatorları ve dönemlerinde olan olaylar kronolojik sıra takip edilerek kısaca aktarılır. Özellikle Batılı yazarlardan sıkça alıntılar yapılır. Bizans İstanbul'u hakkında eser veren yazarlar sıralanır ve her birinin verdikleri değerli bilgilerin mahiyeti hatırlatılır. Eserin ikinci cildi ni meydana getiren Osmanlı dönemi eserlerinin incelenmesi gereği de yine eski kaynaklardan ve kişisel araştırmalardan yola çıkılarak belirtilir. Bu durumu Mehmet Ziya Bey, "...Zamanla meydana gelen olayları, değişimleri dikkate alarak, kaynaklarda gördüğüm bilginin aktarılması ve tercümesiyle yetinmedim ve bahis konusu olan eski ve yeni eserleri ve abideleri birer birer dolaşarak, hepsi hakkında yerinde incelemede bulunarak tespit ve bu noktada, ye altındaki sarnıçları, Ayvansaray'daki Anemas Burcu'nu ve Hapishanesi'ni, Yerebatan Sarnıcı ile Çatladıkapı'daki otuz metrelik açığı içerisindeki sarnıcı, Kırk Çeşme su yolunu, Yedikule'nin çeşitli bölümlerini, Ahırkapı civarındaki yer altı evlerini tekrar tekrar, bazen günlerce dolaştım ve inceledim. Hele, Yerebatan Sarnıcı'nı sandal ile dolaşırken hayatım tehlikeye bile girmişti... Yıllarca devam eden ve zorluğu kadar zahmetli olduğu uzmanlarınca da bilinen şu incelemelerimin hatasız olduğunu iddia edemem..." diyerek özetlemektedir¹². Bu tanıtıcı giriş bölümünden sonra eseri meydana getiren asıl konulara geçilir.

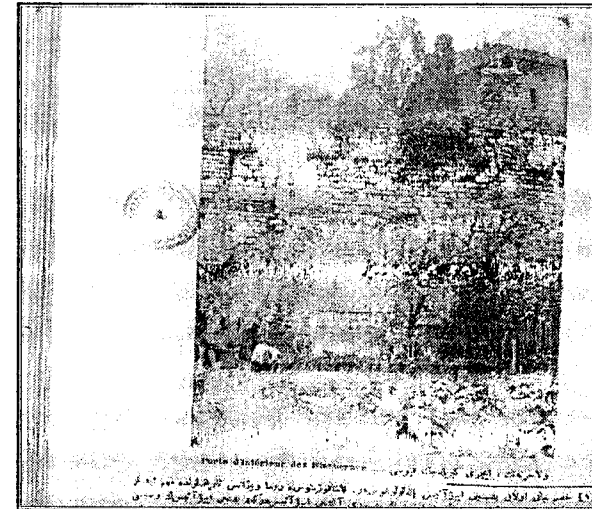
İstanbul ve Boğaziçi'nin tamamı on altı bölümden meydana gelmektedir. Bu bölümlerden ilk altısı, Doğu Roma dönemi tarihi eserlerinin anlatıldığı birinci ciltte, kalan bölümler de Osmanlı dönemi tarihi eserlerinin anlatıldığı ikinci ciltte yer alır. Ancak esere bir göz atıldığında görülecektir ki bu ayırımı tamamen suni ve teknik bir ayırmadır. Yer yer her iki medeniyete ait eser-

11. A.g.e., s.12.

12. A.g.e., s.47.

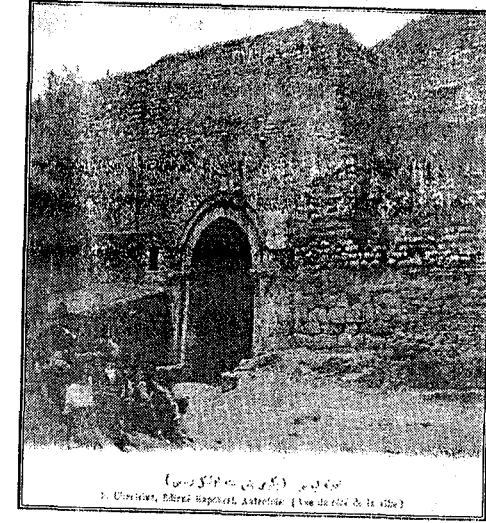
Resim 7: Bizans Tepesi, Akrapol, At Meydanı ve civarı (Mayer'in planı)

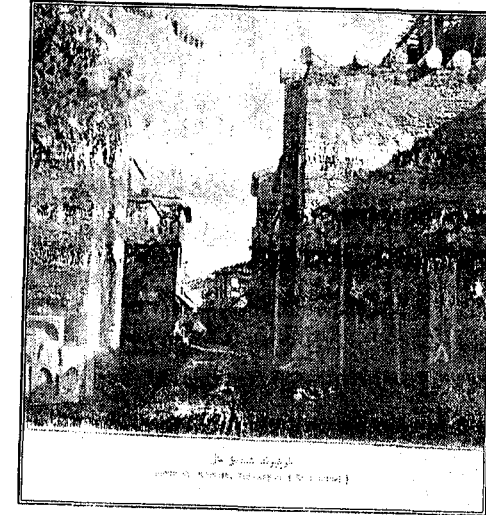
Resim 8: Blacherna Sarayı'nın kapısı

ler, her iki ciltte yeri geldiğinde anlatılacaktır. Birinci bölümde İstanbul'un topoğrafik durumu ele alınır. Şehrin kuruluşuna dair rivayetlerden bahsedildikten sonra ilk yerleşimlerle ilgili bilgiler verilir. İkinci bölümde, araştırmacı ve okuyuculara kolaylık sağlaması bakımından Gilius'un yaptığı gibi şehir bölgelere ayrılarak tanıtılır. Haritalarla da desteklenen bu bölümde İstanbul, on dört bölgeye ayrılmıştır. Üçüncü bölüm, İstanbul'un mülki ve askeri kapılarına ayrılmıştır. Yedikule Kapısı, Topkapı ve Edirnekapı bu bölümde uzun uzadıya anlatılır. Fakat yazar, sadece kapıları anlatmakla kalmaz, asıl konuyla ilgili olmak üzere çeşitli eserlerden de bahseder. Mesela Topkapı civarındaki Harbî Mescidi'nin tarihi seyrini ve şimdiki hâlini, Edirnekapı'nın Osmanlı devrine ait hatıralarını ve kalıntılarını haber verir. Bu bölümde ayrıca İstanbul'un Araplar ve Osmanlılar tarafından kuşatılması, yapılan seferler ve nihayet İstanbul'un fethi resim ve belgelerle anlatılır, fetihle ilgili olaylar özetlenir. Bizans'ın önemli tarihi eserlerinden olan Hebdomon ve Blacherna sarayları eserde özel bir bölümde ele alınmıştır. Bu mimari yapılarla ilgili rivayetler, efsaneler ve tarihi malumat dördüncü bölümü meydana getirmiştir. Beşinci bölümde İstanbul surlarının tarihçesi anlatılmaya başlanır. Deniz tarafındaki surlar, Isaac Angelos Kulesi bu bölümün konusunu oluşturur. Yazar burada, Anemas Hapishanesi hakkındaki gözlemlerini okuyucuyla paylaşmıştır. İstanbul ve Boğaziçi'ni meydana getiren bölümlerin en önemlilerinden biri, birinci cildin son bölümü olan ve İstanbul'un kapılarından bahseden altıncı bölümüdür. Bu bölümde Demirkapı, Topkapı, Bahçekapı, Zindankapı, Odunkapı, Eğrikapı üzerinde durulur. Kapıların tarih içindeki kullanılışları ve fonksiyonları uzun uzadıya anlatılır ve civarlarında bulunan bazı tarihi eserlerden söz edilir. Demirkapı civarındaki çeşme, Eğrikapı civarındaki eski Osmanlı eserleri, Rüstem Paşa Camii, Hamidiye İmaret ve Dördüncü Vakıf Han gibi eserler bunlardan bazılarıdır. Görüldüğü gibi Bizans eserlerine ayrılan bu ciltte yazar, kesin bir ayrımı kabul etmediğini gösterir ve yeri geldikçe kimi Osmanlı eserlerine kısaca değinir. Keza ikinci ciltte de bunun tersi olarak Bizans eserlerine değinilmeye devam edilmiştir. Dördüncü Vakıf Han'ın tarihçesinin anlatılmasıyla eserin birinci cildi sona ermiş olur.

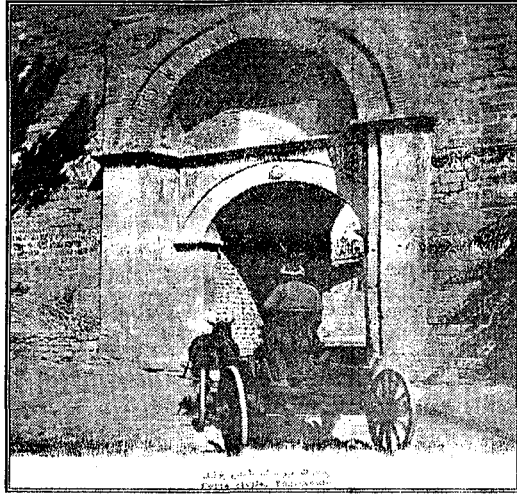
İkinci cildin ilk bölümü olan Marmara sahilindeki kapılar bölümü, yedinci bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada Narlıkapı, Samatya Kapısı, Davutpaşa Kapısı, Yenikapı, Kumkapı, Arslan Kapısı, Çatladıkapı, Ahırkapı, Balıkhane Kapısı, Değirmen Kapı, Topkapı anlatılır. Bilindiği gibi bu kapıların bazıları bugün kapalı yahut kullanılamaz durumdadır. Eserin Sekizinci bölümü İstanbul'un limanlarına, dokuzuncu bölümü Marmara sahi-

Resim 9: Edirnekapısı (20. yy. başları)

Resim 10: Topkapı (1920li yıllar)

Resim 11: Yedikule Kapısı (20. yüzyılın ilk çeyreği)

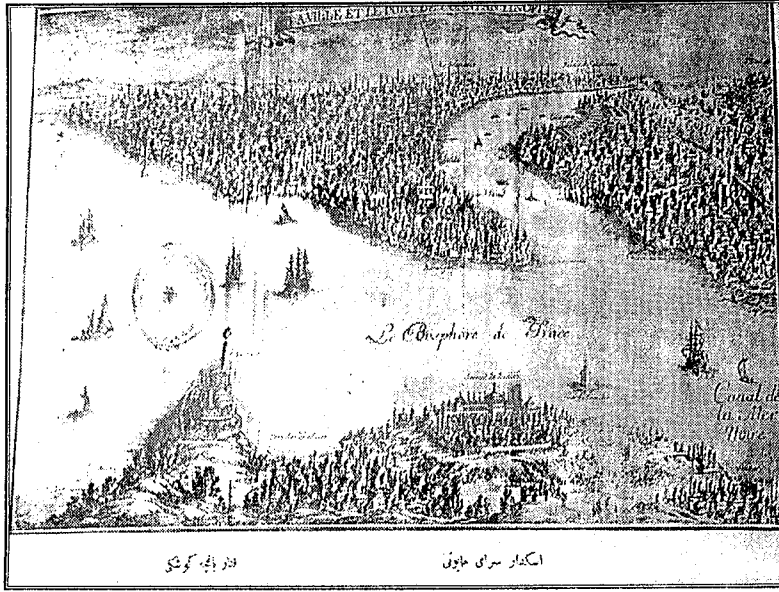
lindeki surlarla mahallelere, onuncu bölümü ise İstanbul'un Bizans zamanındaki parlaklık ve ihtişamına ayrılmıştır. İstanbul'un sokak ve binaları on birinci bölümün konusudur. Çemberlitaş, Çemberlitaş Meydanı, Beyazıt Meydanı, Sultanahmet Meydanı, Vefa, Kırkçeşme, türbeler, Payzen Yusuf Paşa ile Revani Çelebi'nin mezarları ve daha pek çok mekan ve tarihi eser bu bölümde anlatılmaktadır. İhtifalci Mehmet Ziya Bey'in bu ölümsüz eserinde sadece tarihi malumat ve eserler anlatılmaz, aynı zamanda uzun devirlerin sosyal hayatı hakkında da bilgiler verilir. Eserin on ikinci bölümü imparatorların ve Bizanslıların resmî ve sosyal hayatları, giyim tarzları gibi konulardan oluşur. Burada özellikle merasim ve giyim kuşama geniş yer ayrılmış, Bizanslıların yemek yiyiş tarzlarından çocuk terbiyesine kadar oldukça geniş bir yelpazede bilgiler sunulmuştur. Kitabın on üçüncü bölümü Bizans saraylarına ayrılmıştır. Burada Senato (Ayan) Sarayı, Tekfur Sarayı, Theodosius Sarayı, Blacherna Sarayı hakkında bilgi verilir. Ayasofya Meydanı'ndan, Konstantin Sütunu'ndan, Hipodrom'dan bahsedilmektedir. Büyük İmparatorluk Sarayı ayrı bir bölüm olarak on dördüncü bölümde anlatılmıştır. Sarayın yeri ve sınırları tayin edildikten sonra civarındaki kilise ve başka eserlerden de söz edilmiştir. Meryem Ana Kilisesi; eski Rum kiliselerinden Fener Kilisesi, Kudüs-i Şerif Kilisesi, Tûr-ı Sina Kilisesi gibi dinî yapılar kısaca an-

Resim 12: Eyüp Sultan Türbesi Niyaz Penceresi

latılmış, İbrahimiler Manastırı hakkında da bilgi verilmiştir. Bu büyük eserin kısa bölümlerinden biri olan on beşinci bölümde Eyüp kasabası, bazı tarihi eserlerle birlikte anlatılmıştır. On altıncı ve son bölümde başta su kaynakları olmak üzere Osmanlı dönemine ait birkaç tarihi eserden ve İstanbul'un o devirdeki bazı kasabalarından bahsedilmektedir. Davutpaşa civarı, Alibeyköy ve Kağıthane, Sütlüce, Hasköy, Kasımpaşa, Galata, Beyoğlu, Tophane, Fındıklı, Dolmabahçe, Beşiktaş, Kuruçeşme, Arnavutköy, Bebek ve Rumeli Hisarı burada kısaca anlatılan yerlerdir. Galata Kulesi, Beşiktaş Mevlevihanesi, tersane, Bebek Kasrı gibi yapılar da burada kendilerinden söz edilen eserlerdir.

İstanbul ve Boğaziçi, Rumeli Hisarının anlatılmasıyla birden bire sona erer. Bu, eserin yarım kaldığı ve tamamlanamadığı izlenimini vermektedir. Ancak bu hâliyle dahi İstanbul hakkında son derece orijinal ve tarihi bilgileri bir vesika hüviyetiyle bir arada bulundurması bakımından müstesna bir çalışmadır. Eserin dikkat çeken yönlerinden birisi de yazarın ilgili yerlere koyduğu dipnotlardır. Bu açıklamalarda yazar, bazen bir rivayeti, bazen tarihi bir gerçeği, bazen de bir belgeyi sunar. Bizce eserin asıl kıymeti de burada gizlidir. Daha önce de belirtildiği gibi Mehmet Ziya Bey, İstanbul'u sokak sokak gezmiş bir kişidir. Gözlem ve izlenimlerini, okuduklarıyla birleştiren yazar böy-

Resim 13: Üsküdar Sarayı Hümayunu, Fenerbahçe Köşkü

lece eserinin kıymetini daha da artırmıştır. Hele bazı özel isimlerin yanına Fransızca, Latince, Grekçesini yazmakla eserinin evrenselliğini artırmış, yabancı araştırmacılar için de kolaylıkla yararlanılabilir olmasını sağlamıştır. Kitabın tamamında, konuya uygun olarak yer alan fotoğraflar, haritalar, resimler ayrıca önemlidir. Ressam olmamakla birlikte başarılı bir karakalem resim çizicisi olan Mehmet Ziya Bey, bu özelliğini eserinde çizdiği resimlerde öne çıkarmıştır. Bugün çoktan yok olan bir çok eser, onun çektiği fotoğraflar ve çizdiği resimlerle yaşamaya devam etmektedir. Yeri geldikçe okunuşlarını verdiği bir çok kitabe veya mezar taşı bugün yoktur. Dolayısıyla onlarca eser üzerinde okuduğu tarih kıtalarını, kitabeleri ve mezar taşlarını eserine yazmakla, bu eserleri gelecek nesillere aktarmak hususunda değeri inkâr edilemeyecek bir hizmette bulunmuştur. Vak'a, eser, metin, şahıs ve tarihi malumat bağlamında bir bütün olarak değerlendirilmesi gereken *İstanbul ve Boğaziçi'nin*, tarih, edebiyat, sanat tarihi, coğrafya, şehircilik tarihi, topoğrafya, nümizmatik, arkeoloji gibi pek çok bilim dalı için temel ve kaynak eserlerden olduğunu düşünmekteyiz.

KAYNAKLAR

- Bayrak, M. Orhan, *Osmanlı Tarihi Yazarları: Biyografi ve Bibliyografi*, İstanbul 1982.
- Ergun, Celal, "İhtifalci Mehmed Ziya Bey", *Galatasaray*, sayı: 3, İstanbul 1947.
- Eser, Alaaddin, "Bursa'dan Konya'ya Seyahat", *Miiteferrika*, sayı: 4, İstanbul 1994, s. 161-164.
- Eser, Alaaddin, "Mehmet Ziya Bey (İhtifalci)", *TDEA*, VI., 223.
- Eyice, Semavi, "Bir İstanbul Tarihçisi: İhtifalci Mehmed Ziya Bey", *İstanbul*, sayı: 6, İstanbul 1993, s. 121-126.
- Eyice, Semavi, "İhtifalci Mehmed Ziya", *DİA*, XXI, 559-560.
- Gövsä, İ. Alaaddin, "Mehmet Ziya Bey", *Meşhur Adamlar Ansiklopedisi*, IV, s. 1601.
- İhtifalci Mehmed Ziya Bey, *İstanbul ve Boğaziçi, Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Âsâr-ı Bakıyyesi 1-2*, Beyazıt Devlet Ktp. 23037, Matbaa-i Âmire 1336 (1928).
- Karavelioğlu, Murat - Doğan, Enfel - Başkan, Yahya - Mangaltepe, İsmail - Karaca, İsmail, *İstanbul ve Boğaziçi, Bizans ve Osmanlı Medeniyetlerinin Ölümsüz Mirası I-II*, İstanbul 2004.
- Karavelioğlu, Murat A., *İhtifalci Mehmed Ziya Bey, Yenikapı Mevlevihanesi*, İstanbul 2005.